№ 148 ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 29 **1892** ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 29 № 148

ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբ.
Առանձին համարները 7 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ».
կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.

ԱՌԱՋԻԿԱՅ 1893 ԹՒԱԿԱՆԻՆ

21-ՐԴ ՏԱՐԻ „ՄՇԱԿ“ 21-ՐԴ ՏԱՐԻ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

Կը հրատարակվի Թիֆլիսում, նոյն դիրքով և նոյն պրօգրամայով: Մենք ստանում ենք սեփական ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.

«ՄՇԱԿԻ» տարեկան գինը 10 րուբլի է, տասն և մէկ և տասն ամսվանը՝ 9 ր., ինն և ութ ամսվանը՝ 8 ր., եօթ ամսվանը՝ 7 ր., վեց ամսվանը՝ 6 ր., հինգ ամսվանը՝ 5 ր., չորս՝ ամսվանը ՝ 4 ր., երեք ամսվանը՝ 3 ր., երկու ամսվանը՝ 2 ր., մի ամսվանը՝ 1 րուբլի:

Գրվել «ՄՇԱԿԻՆ» կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ (Բարօնսկայա և Բազարնայա փողոցների անկիւնում:

Կայսրութեան ուրիշ քաղաքներից «ՄՇԱԿԻՆ» գրվելու համար պէտք է դիմել հետևեալ հասցէով. ТИФЛИСЪ, Редакція газеты «МШАКЪ», իսկ արտասահմանից. Tiflis, Rédaction du journal arménien «MSCHAK».

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գրիգոր Արծրունու Թաղումը. «Մշակի» խմբագրութիւնից. — ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Գրիգոր Արծրունի և այլազգի հայերը. «Մշակի» գաւառական Թղթակիցները. Հեռագիրներ Գրիգոր Արծրունու մահվան առիթով. Պատգամաւորութիւններ. Մամուլի տեսութիւն. Ներքին լուրեր. —ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Գրիգոր Արծրունի.

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ ԹԱՂՈՒՄԸ

Դեկտեմբերի 27-ին, առաւօտեան 9 ժամն էր, որ սկսվեց Գրիգոր Արծրունու յուղարկաւորութեան հանդէսը: Խմբագրատան դահլիճում, ուր ամեն ինչ սև քողով էր ծածկված, հոգեհանգիստ կատարվեց, Թիֆլիսի քաղաքագլուխ՝ իշխան Արղութեան-Երկայնաբազուկի, շատ պատգամաւորների, „Մշակի“ խմբագրութեան անդամների և աշխատակիցների ներկայութեամբ:

Արծրունու զմռսած մարմինը դրած էր ապակիով ծածկած դագաղի մէջ. Նրա դէմքը պահպանել էր զարմանալի նմանութիւն և Թարմութիւն: Դագաղի մէջ, Թանգագին հանգուցեալի գլխի վրա դրած էր՝ կենդանի դափնեայ տերևներից՝ մի շատ համեստ և պարզ պսակ „Մշակի“ խմբագրութեան կողմից, իսկ ձեռքերի մօտ՝ „Մշակի“ վերջին՝ սուգի համարը:

Դագաղը դահլիճից դուրս բերեցին աշխատակիցները և մօտիկ բարեկամները: Դագաղի վրա դրած էր միայն երկու պսակ՝ մինը „Թիֆլիս քաղաքի կողմից“, միւսը „Մշակի“ աշխատակիցների կողմից“: Երբ դագաղը դուրս բերեցին խմբագրատան դրան մօտ՝ պատգամաւորները և երիտասարդութեան ներկայացուցիչները իրանց ուսերի վրա առան Արծրունու դագաղը, և նոյն րոպէին երաժշտութիւնը հնչեցրեց յուղարկաւորութեան մարշը:

Հանդէսը, ահագին բազմութեան ուղեկցութեամբ, անցաւ Բարօնսկայա փողոցով դէպի Վանքի մայր-եկեղեցին: Նախ գնում էին համքարների ներկայացուցիչները իրանց դրօշակներով, որոնց Թիւը 29 էր. ապա երգիչները և հոգևորականութիւնը. դրանց հետևում էին պատգամաւորները՝ դագաղը շրջապատած. ապա 8 դիակառք, զարդարված պսակներով, որոնց Թիւը հասնում էր 275-ի,—մի տեսարան, որի նմանը Թիֆլիսը երբէք չէ տեսել և գուցէ երբէք էլ չի տեսնի:

Ժամը 10-$^1/_2$-ին հանդէսը հասաւ Վանքի բակը: Դագաղը եկեղեցին մտցնելուց յետոյ՝ սկսեցին ներս մտնել պատգամաւորները և ներկայացուցիչները, որոնք իրանց ձեռքին սև հրջանակով տոմսակներ ունէին: Պատարագիչը Գառնակերեան եպիսկոպոսն էր, որը ինչպէս իմացանք, Էջմիածնի հոգևոր իշխանութեան հրամանով եկել է Արծրունու Թաղման ներկայ լինելու և ապա Ջրօրհնեաց հանդէսը կատարելու:

Թէ Վանքի եկեղեցին և Թէ բակը լի էր հոծ տեսնված բազմութեամբ: Պատարագից յետոյ՝ Գառնակերեան սրբազանը մի կարճ և խելացի ճառ արտասանեց, որի մէջ մատնանիշ անելով Գրիգոր Արծրունու և „Մշակի“ մատուցած ահագին ծառայութիւնների վրա, յայտնեց, որ այս կորուստը անփոխարինելի է: Ապա մի զգացված դամբանական խօսեց Սարգիս քահանայ Բէգնազարեան, շեշտելով այն ըսկզբունքների և իդէալների վրա, որոնց ծառայեց Արծրունին, և վերջումը մատնանիշ արեց այն ահագին, հը տեսնված և հը լսված համակրութեան և ցաւակցութեան վրա, որ նրա մահվան առիթով արտայայտեց ամբողջ հայ ժողովուրդը:

Այդ րոպէին եկեղեցում տեղի ունեցաւ մի յուզիչ տեսարան.—ամբողջ ժողովուրդը, Թէ կանայք և Թէ տղամարդիկ, անկարող լինելով զսպել իրանց ներքին կսկիծը, սկսեցին բարձրաձայն լաց լինել:—Դա մի ժողովրդական սուգ էր, որ երկար տարիներ չի ջնջվի ներկայ եղողների յիշողութիւնից:

Ժամը 12$^1/_2$-ին վերջացաւ ժամերգութիւնը և դագաղը դուրս բերվեց եկեղեցուց: Թեթև ձիւն էր գալիս: Հանդէսը նախկին կարգով սկսեց առաջ ընթանալ: Ժողովրդի ահագին, աներևակայելի բազմութիւնը վերին աստիճանի դժուարացնում էր շարժողութիւնը: Անցնելով Օրբելեան փողոցով, հանդէսը բարձրացաւ Բարիատինսկայա փողոցով դէպի Գօլօվինսկիյ պրօսպեկտը: Այդտեղ Գառնակերեան եպիսկոպոսը հանեց իր եպիսկոպոսական զգեստը և գնաց գերեզմանատուն: Գօլօվինսկի պրօսպեկտի վրա նկատվեց մի արտասովոր տեսարան. Ժողովրդի մի ծայրը Երևանեան հրապարակի վրա էր, իսկ միւս ծայրը Թիֆլիսի ժողովարանի մօտ, և այդ ամբողջ տարածութիւնը՝ Թէ փողոցները, Թէ տների պատուհանները, Թէ կտուրները բռնված էին: Շատերը պնդում են որ այդտեղ ժողովրդի Թիւը 50 հազարից անցաւ:

Երևանի հրապարակի վրա՝ մի քանի րոպէ դադար առնելով՝ հոգոց ասվեց: Նոյն րոպէին լուսանկարները հանեցին հանդիսի պատկերը: Ապա յուղարկաւորութիւնը անցաւ Միջին փողոցով, և օրինակելի կարգապահութեամբ հասաւ Հալաբարի կամուրջին: Կամուրջի այն կողմում, Ալխրի հրապարակի մօտ, ժողովուրդը շինել էր կանաչներից մի կամար, մէջ տեղը Արծրունու պատկերը, իսկ դիմացի պատշգամբը՝ ծածկված էր սև քողով, և վրան դրած մի շարք վառված մոմակալներ: Իսկ կամուրջի միւս կողմը, Հալաբարի զառիվայրին հը հասած, նոյնպէս շինված էր մի մեծ կամար՝ փողոցի վրա, կենդանի ծաղիկներից, մէջ տեղը գրված էր խոշոր տառերով „Մշակ“, իսկ երկու կողմերում, երկու անմոռանալի տառեր՝ „Գ“ և „Ա“:

Անցնելով այս կամարի տակից, որոնք

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

(կենսագրական տեղեկութիւններ)

—

Արծրունիների տոհմը բնիկ վանեցի է: Ներկայ դարուս սկզբներին Վանում յայտնի էհրամենց տան նախանդամ Գէորգը Թողնելով Վանը՝ Պարսկաստանի վրայով անցաւ Թիֆլիս: Էհրամենց ընտանիքը Վանում ունէր ահագին կալուածներ և մեծ հարստութիւն: Այդ կալուածների պատճառով Գէորգը զանազան հալածանքների ենթարկվեց Թիւրք կառավարութեան կողմից, և վերջումը մահից ազատվեց միայն նրանով, որ իր ընտանիքի հետ միասին ապաստան գտաւ հայոց եկեղեցում: Ահա այդ վտանգից ազատվելու համար Գէորգը ծպտեալ կերպով փախչում է Վանից և գալիս է Կովկաս, երեսի վրա Թողնելով իր բոլոր կալուածները *):

Գէորգը Գրիգոր Արծրունու պապն էր, երբեմն Թիֆլիսում նշանաւոր Գէորգ աղան: Ռուսաստան գալով Գէորգը խնդիր է ներկայացնում ռուսաց կառավարութեանը և ա զ ն ո ւ ա կ ա ն ո ւ Թ ե ա ն տ ի տ ղ ո ս է պահանջում, հիմնվելով այն բանի վրա, որ իր տոհմը ծագում է Արծրունի իշխանական տոհմից, որ, ինչպէս յայտնի է հայոց պատմութիւնից, մի ժամանակ Թագաւորում էր Վասպուրականում: Իր պահանջը արդարացնելու համար, Գէորգը առաջ է բերում Թէ հայոց հոգևոր բարձր իշխանութեան վկայութիւնը և Թէ ուրիշ վկայութիւններ: 1814 Թւին Գէորգի կողմից ռուսաց կառավարութեան ներկայացրած տոհմագրութիւնից երևում է հետևեալը:—Երբ 16-րդ դարում, այն է 1534 Թւին, Թիւրքաց սուլԹանը տիրեց Վանին, ուրտեղ բնակվում էր Արծրունիների տոհմը, այդ տոհմը ստացաւ սուլԹանից զանազան արտօնութիւններ, իբրև իշխանական տուն: Այդ տան այն ժամանակվայ ներկայացուցիչը՝ Էհրան Արծրունին ստացաւ հ ե ս ա ր ե օ լ դ ա շ ի տիտղոս: Այդ տիտղոսը տրվում էր նրանց, որոնք իրաւունք ունէին օգտվելու քաղաքի եկամուտների մի մասից: Արծրունիների ընտանիքը այդ իրաւունքից օգտվում էր մինչև 1814 Թւականը:

Ռուսաց կառավարութեան ներկայացրած տոհմագրութիւնն սկսվում է Էհրան Արծրունուց, 1530 Թւականից: Ապա, որդոց որդի առաջ բերելով՝ հասնում է մինչև 1771 Թւականը: Այդ Թւին Արծրունիների տան նախանդամ Երեմեայից ծնվում է Գէորգը—մեզ յայտնի Գէորգ աղան: 1793 Թւին Գէորգը ունենում է մի աղջիկ Մարիամ անունով, իսկ 1804 Թւին մի որդի՝ Երեմեայ անունով *):

Թիֆլիս գալով և բաւական հարստութիւն ունենալով, Գէորգ Արծրունին սկսում է պարապել առևտրական գործերով, և նա պտըտում է ոչ Թէ միայն Ռուսաստանի, այլ նոյն իսկ Եւրոպայի շատ քաղաքները, Պարիզ, Ամստերդամ և այլն: Գէորգ աղան սկզբում մտադրվում է բնակութիւն հաստատել Գալիցիայում, բայց վերջը վճռում է բնակվել Թիֆլիսում, ուր արդէն գտնվում էր իր ընտանիքը, այն է՝ կինը, Երեմեայ անունով որդին և Մարիամ անունով աղջիկը *):

Թիֆլիսում Գէորգ աղան ձեռք բերեց ահագին ազդեցութիւն ոչ Թէ միայն իր հարստութեան, այլ և իր անձնական ընդունակութիւնների և արժանաւորութիւնների շնորհով: Նա արևելեան երկիրների մէջ պատահող այն բացառիկ տիպերից էր, որոնք Թէև անուսում, Թէև առանց գիտութեան, բայց միշտ հանդիսանում են իբրև ուսման և լուսաւորութեան հովանաւորող և իբրև մի որ և է նորութեան ներկայացուցիչ:

Գէորգ Արծրունին իր ժամանակին Ներսէս Ե. կաԹողիկոսի մօտիկ բարեկամներից և նրա գործունէութեան աջակիցներից էր, լինելով մի և նոյն ժամանակ զանազան տեսակ համակրելի գործերի նախաձեռնող և աջակից: Իբրև մի փաստ նրա առաջադիմական ձգտումների, կարող է ծառայել և այն, որ նա բերելով Եւրոպայից, Ամստերդամ քաղաքից, հայոց տառերի մայրեր, հիմնեց առաջին հայոց տպարանը 1824 Թւին, Թիֆլիսում, որը յետոյ Ներսիսեան դպրոցին նուիրեց և մինչև իսկ ինքը տպագրեց մի գիրք «Դարաստան խրատուց» անունով, 1829 Թւին, այսինքն այն ժամանակ, երբ գիրք տպագրելը «ընտրեալների» գործն էր և երբ հայերէն գրողների Թիւը ամբողջ Ռուսաստանում երկու ջուխտ մի կենտ էր: Գէորգ Արծրունին, ինչպէս պատմում են, ունէր ուրիշ շատ գրուածներ. նա գրել էր Եւրոպայում արած իր բոլոր ճանապարհորդութիւնը: Բայց նրա բոլոր գրաւոր վաստակներն այրվեցան 1855 Թւին, երբ նրա քարվանսարան կրակ ընկաւ: Զարմանալի չէ ուրեմն, որ Գէորգ աղան մեռնելով, բացի իր մեծ հարստութիւնից, Թողեց և շատ լաւ անուն, մի նախանձելի յիշատակ, որը երկար ժամանակ կենդանի էր Թիֆլիսի ամբողջ ազգաբնակութեան մէջ:

Գէորգ աղայի որդուն, Երեմեային, որ մեռաւ 1877 Թւին, Թիֆլիսում դեռ շատերն են յիշում, և ամբողջ Թիֆլիսը նրան լաւ ճանաչում էր՝ իբրև գեներալ Երեմեայ Արծրունի: Շատերն են յիշում այն անմատչելի, ինքնասած և խոժոռադէմ գեներալին, որը բազմած սեփական չքեղ գալլերէյի գեղեցիկ պարտիզում, փոխարքայի պալատի կողքին, կարծէք իր մօտ եկող ամեն մէկին ուզում էր ասել. «եղիցին կամք իմ յամենայնի և յամենայն ժամ»: Երեմեայ Արծրունին Թիֆլիսում մեծ դեր է կատարել. նա եղել է քաղաքագլուխ վաԹսունական Թւականներին, երբ քաղաքային ինքնավարութիւնը նոր էր մտցվել Թիֆլիսում: Նա ուսում առած մարդ էր: Իր ուսումը առել էր նախ ազնուականների դպրոցում և ապա գիմնազիական դպրոցում: Տարօրինակութեան հասցրած ինքնուրոյնութիւնը նրա բնաւորութեան յատկանիշն էր…

---

*) Շատ տարիներ յետոյ, գեներալ Երեմեայ Արծրունին Պօլիս է գնում դատ բանալու Թիւրքաց կառավարութեան դէմ՝ պահանջելով իր հօր կալուածները. սակայն Օսմանեան մայրաքաղաքում նրան հասկացնում են, որ շատ լաւ կանի անմիջապէս հեռանալ, եԹէ չէ ուզում Թունաւորվել:

*) Акты Кавк. Археолог. Коммисіи, томъ V.

*) Մարիամը դեռ Վանում նշանվել էր Սանասարեանց անունով ընտանիքի զաւակ Սարգսի հետ: Դրանց երկուսից 1818 Թւականին Ռուսաստանում ծնվեց Մկրտիչ անունով որդին, որը հայ հասարակութեանը յայտնի Մկրտիչ Սանասարեանն է, Էրզրումի Սանասարեան դպրոցի հիմնադիրը: Վանում այժմ գոյութիւն ունեցող օրիորդական նախկին Սանդխտեան դպրոցը այժմ կոչվում է Մարիամեան, ի պատիւ այդ Մարիամի:

ժողովրդի անկեղծ զգացմունքների արտայայտութիւններն էին, յուղարկաւորութեան հանդէսը դիմեց դէպի Հաւլաբար: Այդ միջոցին դագաղը տանում էին հայ մշակները, և ոչ մի կերպ չէին ուզում թողնել որ այդ ծանրութիւնը ուրիշ մէկը վերցնի: Գուցէ այդ առաջին անգամն էր, որ հայ մշակի շլեկին դրած ծ ա ն ր ո ւ թ ի ւ ն ը նրան զիւր էր գալիս....

Հանդէսը հասաւ խօջի-վանքի գերեզմանատունը ժամը 2-ին: Անմիջապէս բոլոր պատգամաւորները և ներկայացուցիչները վերցրին պսակները իրանց պսակները և մօտեցան դամբարանին:

Արծրունու դամբարանը շրջապատւած էր ցանկապատով մի կամարակապ մատուռով: Ցանկապատի ներսը զարդարւած էին միմեանց նրանք, որոնք տանում ունէին: Ցանկապատը զարդարւած էր կանթեղներով, գլխիքը խաչով տառերով գրւած էր „Non omnis moriar": Պատուանդանի մատուցած և ան ֆոքող ծածկւած պատուանդանի, որի վրա անդրիսելից գրւած էր, նոյնպէս սև ֆոքող ծածկւած ճառախօսների համար:

Երբ պատգամաւորները անցաւորւեցին, և ժողովրդի աչքերին բազմութիւնը բոլորից, շուրջը աչքերին տարածուեցան վրայ, սկսեցին ճառախօսութիւնները, որոնք բոլորն էլ ներշնչւած էին աննկարագրելի վշտով այդ մեծ կորուստի համար, և անսահման ողբերութեամբ դէպի Արծրունու գործունէութիւնը:

Շատ ներկայացուցիչներ չարտասանեցին իրանց ճառերը, որոնցնեւ արդէն շատ ուշ էր. խօսողներն թիւը հասաւ 15-ի:

Ժամը 4-ին, ճառախօսութիւնները աւարտելուց յետոյ, հոգեհանգստեան թիւնը կատարեց կրօնական ծիսակատարութիւնը: Հասաւ վերջին հրաժեշտի րոպէն: Ժողովուրդը ալեկոծուեց. ամենքն էլ փափագում էին վերջին անգամ տեսնել մեծ մտածողի դէմքը և պահել իրանց յիշողութեան մէջ....

Պետական արարողութիւնը վերջացնելուց յետոյ պսակները յաւ բոլորեցին „Մշակի" խմբագրատուն թարմ պսակներից շատերը պահւեցին գերեզմանի վրա, բայց ժողովուրդը մի ակնթարթում պոկեց բոլոր ծաղիկները, որպէս յիշատակ այդ տխուր, բայց փառաւոր դէպքի...

Երեկոյեան ժամը 5-ին ժողովուրդը արդէն ցրւած էր: Եւ ամեն մարդ, տուն դառնալով, մրմնջում էր ինքն իրան. „Երջանիկ է նա, որ այսպէս է մեռնում. սա մահ չէ, այլ անմահութիւն:"

Խ. Մ.

„ՄՇԱԿԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐԻՆ

Ինչպէս ամեն տարի, նոյնպէս և այս տարի, յունվարի սկզբից լոյս կը տեսնի „Մշակի" 1893 թւի առաջին համարը, բազկացած թերթ ու կէսից:

Ուստի նրանք, որոնք կամենում են բաժանորդ գրւել „Մշակին" առաջիկայ 1893 թւի համար, թող շտապեն գրւելու, որպէս զի կարողանան ստանալ լրագիրը առաջին համարից սկսած:

„Մշակի" տարեկան գինը, թէ կայսրութեան մէջ և թէ արտասահմանում 10 րուբլի է. կէս տարվանը՝ 6 րուբլի:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻՆ ԵՒ ԱՅԼԱԴԱՒԱՆ ՀԱՅԵՐԸ

Դեկտեմբերի 19 և 27 անմոռաց տխուր օրեր պիտի մնան հայ ժողովրդեան համար: 19-ին դադարեց ապրելուց նա, որի սիրտը ամբողջովին բաբախում էր հայ հասարակութեան համար, նա որի բոլոր մտաւորական, հոգեկան ոյժերը նուիրւած էին մեր ժողովրդեան բարոյական վերածնութեան փրկարար գործին: Այդ օրը նրան ողբում էր ամեն մարդ, որ ոչ միայն մօտից, այլ նոյն իսկ հեռուանց միայն ծանօթ էր նրա գործունէութեան: Եւ դեկտեմբերի 27-ին այդ մեծ հայի դագաղի առջև գլուխ խոնարհեցրին մեր ժողովրդեան բոլոր դասակարգերի ներկայացուցիչները՝ խմբովին մասնակցութեամբ այն հասարակութեան, որ այդ օրը ցոյց տուեց թէ ինչ անհագին հեղինակութիւն էր նրա համար Արծրունու անձն և ինչ անմոռանալի ցաւով իջեցնում էր նրան դէպի յաւիտենական հանգստարանը: Այդ մի և նոյն օրը՝ այն ընդհանուր և մինչև հիմա նմանը չը տեսնւած հոծ և բազմախումբ յուղարկաւորութիւնը, որով ամեն ոք շտապում էր մատուցանել իր վերջին յարգանքը՝—ապացուցեց միանգամայն թէ որքան խիստ և ամուր յարած էր այն մարդուն, որի քարոզած մտքերը ժողովրդեան համար մի մշտական հոգեկան սնունդ և պաշար էին դարձել:

Գ. Արծրունին այնպիսի բազմակողմանի և բազմաճիւղ գործունէութիւն է ունեցել իր հրապարակագրական ասպարիզում, որ նոյնը աջողութեամբ յառաջ վարելու համար, առանց նրան մենք հարկաւորութիւն պիտի ունենայինք բազմաթիւ տաղանդաւոր անձերի համախումբ գործակցութեան և որը Արծրունին միայնակ տանում էր անսպառելի եռանդով և տոկունութեամբ: Այս տենդային գործունէութեան զանազան ճիւղերից մենք կանգ ենք առնում յատկապէս մի կէտի վրա: Այս կէտն է՝ այն ահագին նշանակութիւնը, որ ունեցած է հանճարեղ ննջեցեալը՝ մեզ, այլադաւան հայերիս համար:

Գրիգոր Արծրունին, որ սկզբից մինչև վերջ, իր առաջադէմ գաղափարների առաջնորդիչն էր եղած, իր սկզբունքներին կցած էր նաև սա լուսաւոր նշանաբանը ևս՝—խ ղ ճ ի ա զ ա տ ու թ ի ւ ն, որի ուղղակի հետևանքը և արդիւնքն եղաւ նրա քարոզը՝ հ ա յ ու թ ի ւ ն ա ռ ա ն ց կ ր օ ն ի խ տ ր ու թ ե ա ն: Նա համոզւած էր և համոզեց մեզ բոլորիս, թէ հայութիւնը ազգի այս կամ այն՝ թէև ամենատարր՝ մեծամասնութեան չէ պատկանում, այլ նաև այն հատուածներին, որոնք հանգամանքների բերմամբ կամ իրանց ներքին համոզմամբ ուրիշ կրօնի են դաւանում: Այս սկզբունքը, որ այնքան ճիշդ, այնքան նպատակայարմար և այնքան համապատասխան է դարուս քաղաքակրթութեան ոգուն, ահագին յեղաշրջում գործեց մտքերի մէջ և ահա կատարւեց այն, ինչ որ չէր կարելի սպասել սրանից տասնեակ տարի առաջ: Չը նայելով ոչ մի խոչնդոտի և ընդդիմախօսութեան, որ յարուցանում էին յետադէմ հակառակորդները և որոնց նա պատասխանում էր այնքան հաստատամտութեամբ և իրան յատուկ ահագին բարոյական ուժով,—մեր մեծ մշակի ցանած այս սերմն էլ ապարդիւն չը մնաց. նա բուսաւ, մեծացաւ, ծաղկեց և դեկտեմբերի 27-ին, ի մէջ այլ յաղթանակների, իր պսակով ևս զարդարեց մեծանուն Արծրունու բազմարդիւն և բազմավաստակ գլուխը: Արծրունու պարզած դրօշակի շուրջը հաւաքւած էին ն ա և այլադաւան հայերը, նրանք ևս միացրին իրանց ուժերը,—ու ժ ե ր, որոնք quantité negligeable չեն կարող համարւել: Ոչ-լուսաւորչական հայերն էլ իրանց համարին ազգակիցների հետ գործեցին, գործում են և կը գործեն համազգային ասպարէզի վրա: Եւ առաջադիմական կուսակցութիւնը, որ կազմակերպւած էր Արծրունու ներշնչմամբ և պարագլխութեան ներքև, նոյն Արծրունու հոգու ազդեցութեամբ, որ միշտ կը սաւառնի իր բազմաթիւ հ ա մ ա խ ո հ ն ե ր ի վրա,—կունենայ միշտ իրան աջակից այլադաւան հայերի մտածող մասը:

Առաքել Սարուխանեան

«ՄՇԱԿԻ» ԳԱՒԱՌԱԿԱՆ ԹՂԹԱԿԻՑՆԵՐԸ

Որ դեռ ոչ մի հայ գրական գործող չէ արժանացել այնքան մեծ յարգանքի ժողովրդի կողմից, որպէս Արծրունին և ոչ մի հայ լրագիր չէ կարողացել այն մեծ ազդեցութիւնն ու պատիւն ունենալ, մանաւանդ գաւառներում, որպէս «Մշակը», այդ արդէն դուրս է ամեն կասկածից: Եւ այդ բոլորի պատճառը ուրիշ ոչինչ չէր, եթէ ոչ նրա անպայման ճշմարտախօսութիւնը և ազնուութիւնը: «Գրեցէք միշտ ճշմարտութիւնը,—պատահած ժամանակ ասում էր նա մեզ՝ գաւառական թղթակիցներիս,—առանց վախենալու և առանց խնայելու ոչ ոքին. թողէք տիրացուական հարցերը. ձեր շուրջը ահագին նիւթ կայ գրելու. ուշադրութիւն դարձրէք ժողովրդի առօրեայ կեանքի, տնտեսական, արհեստագիտական և ուրիշ շատ այդպիսի՝ ժողովրդի համար կենսական նշանակութիւն ունեցող հարցերի վրա, և դուք գրելու՝ աւելի շատ և աւելի օգտաւէտ թղթակցութեան նիւթ կունենաք. միայն գրեցէք որքան կարելի է կարճ ամփոփ, և ճիշդ տեղեկութիւններ»:

Ով որ տարիների ընթացքում հետևել է մեր լրագրութեան, նա կարող է երևակայել, թէ ինչ էր առաջ գաւառական թղթակցութիւնների նիւթը: Հազարաւոր յօդուածներ «Մշակի» զամբիւղը մտան, հարիւրաւոր մարդիկ յուսահատւելով իրանց յօդուածների չընդունւելուց, վերջապէս անցան միւս բանակը, մինչև որ Արծրունին կարողացաւ պատրաստել իր գաղափարներին և ուղղութեանը հետևող աշխատակիցների և թղթակիցների դասակարգ, որոնց միջոցով նա գաւառներին վերաբերեալ բազմաթիւ հարցեր յարուցեց և քննադատութեան նիւթ դարձրեց:

Այդ յօդուածները իրանց անաչառութեամբ գըրաւեցին ժողովրդի ուշադրութիւնը. սկսեցին վախենալ նրա քննադատութիւններից, հետաքրքրւել նրանով, հետևել նրա խորհուրդներին և հաւատալ նրան: Այդպիսով «Մշակը» ահագին ոյժ և ազդեցութիւն ձեռք բերեց գաւառներում:

Այդ ազնիւ ոգով, այդ վսեմ գաղափարներով նա մեզ երիտասարդներիս կապեց իր լրագրի հետ. այսօր նա չը կայ, բայց այդ կապը կը մնայ ամուր և անխախտ: Նրա պայծառ և անմոռանալի յիշատակը միշտ մեր աչքի առաջ կը լինի և մեզանից ամեն մէկը գրիչը ձեռք առնելիս կը յիշի իր մեծ ուսուցչի պատուէրը. «լինել անպայման ճշմարիտ և ազնիւ»:

Աբէլ Ապրեսեան

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ ՄԱՀՎԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

(շարունակութիւն)

—

Սև Քաղաքից. Լիանօզովի գործարանի ծառայողները յայտնում են խորին ցաւակցութիւն

Իր ժամանակին նա պաշտպանել է մի քանի պրօեկտներ. ի միջի այլոց նա ջերմ պաշտպան էր այն մտքին, թէ կովկասի՝ Սև ծովի ափերից երկաթուղու գիծ պէտք է անցկացնել դէպի Հընդկաստան, իբրև մի լաւ միջոց ռուսաց առևտրական և քաղաքական ազդեցութիւնն այդ երկրի վրա տարածելու համար: Այդ հարցի մասին գեներալ Երեմեան թէ կայսերական Աշխարհագրական ընկերութեան մէջ է զեկուցումներ արել և թէ գրել է առանձին գիրք, որը տպագրւած է հայերէն լեզուով:

Գեներալ Երեմեայի վրա Թիֆլիսի հասարակ ժողովուրդը նայում էր իբրև անխարդախ, դ ո ւ զ մարդու վրա. նրան իբրև քաղաքագլխի հաւատում էին, բայց այդ բոլորի հետ միասին ժողովուրդը չէր սիրում նրան, թէև շատերը նրանից երկիւղ էին կրում, որովհետև այդ մարդը վերին աստիճանի ի ն ք ն ա ս ա ծ և բ ռ ն ա ւ ո ր մարդ էր: Վարւել ասած բանը նա չը գիտէր: Նա անմատչելի էր: Նրա խօսքին խօսք ասել չէր կարելի: Նրա կապրիզներին վերջ չը կար: Եթէ Գէորգ Արծրունին յարութիւն առնէր, անկասկած կը դատապարտէր իր որդու այդ տեսակ բնաւորութիւնը, բայց նրա խելքը և ընդունակութիւնները տեսնելով՝ անկասկած կասէր՝ «սա իմ որդին է»: Եւ ճշմարիտ: Երեմեայ Արծրունին խելօք մարդ էր: Երբ նա մեռաւ, ռուս լրագիրներից մինը շատ ճիշդ կերպով հետևեալ կարծիքը յայտնեց.—Երեմեայ Արծրունին իր ընդունակութիւններով և խելքով կարող էր շատ բարձր դիրք ստանալ ռուսաց կառավարչական պաշտօնավարութեան մէջ, բայց նա այդ դիրքին չը հասաւ միայն իր տարօրինակ բնաւորութեան պատճառով, ոչ ոքի հետ վ ա ր ւ ե լ չիմանալու պատճառով: Իսկ վարւել իմանալը շատ կարևոր է բարձր պաշտօններին հասնելու համար...

Պատմում են, որ Երեմեայ Արծրունին շատ քչերին էր սիրում և շատ քչերի խօսքին ականջ կը դնէր: Այդ քչերի թւումն էր և մի նիհար, բարձրահասակ մարդ, որը յաճախ տեսակցութիւն էր ունենում գեներալի հետ և որին սիրում էր ինքնասած գեներալը: Դա Միքայէլ Նալբանդեանն էր: Գուցէ ինքնակամ գեներալը սիրում էր Նալբանդեանին միայն այն պատճառով, որ տեսնում էր նրա մէջ մի անյողդողդ բնաւորութիւն, մի ամուր կամք... Ինքնասած մարդիկ շատ անգամ անկեղծօրէն են սիրում հաստատակամ մարդոց:

Երեմեայ Արծրունին ամուսնացել էր իշխանուհի Ագրիպինա Դաւթեան Նազարովայի հետ, որից ունեցաւ շատ զաւակներ: Դրանցից այժմ կենդանի են միայն Անդրէաս Արծրունին և Եղիսաբէթ Արծրունին (վերջինը Քութայիսի այժմեան փոխնահանգապետ բարոն Ֆօն-Բրիւգէնի կինն է):

Անդրէաս Արծրունին աւարտելով Թիֆլիսի գիմնազիան, մտաւ Պետերբուրգի համալսարանը, ապա գնաց Գերմանիա կատարելագործւելու համար, և այժմ հանքաբանութեան պրօֆէսոր է գերմանական համալսարաններից մէկում:

—

Գրիգոր Արծրունին ծնւել է Մոսկվայում, 1845 թւին, փետրվարի 27-ին:

Իր մանկութեան տարիները նա անցկացրեց այնպէս, ինչպէս վայել էր այն ժամանակ մի հարուստ և դիրք ունեցող ընտանիքի զաւակներին— այսինքն շրջապատւած դաստիարակչուհիներով և տնային վարժապետներով:

Երբ 1855 թւին նրա ընտանիքը ուղևորւեց Գերմանիա, որտեղ մնաց Կրէյցնախ քաղաքում (Հռենոսի ափերում), Արծրունին 10 տարեկան հասակում սկսեց լատիներէնի և գերմաներէնի դասեր առնել: Ֆրանսերէն լեզուն ևս նա սկսեց սովորել դեռ ուսումնարան չը մտած, մանկութեան օրերում: Պատմում են, որ դեռ երեխայ ժամանակ Մօսկվայում փոքրիկ Գրիգորը սկսեց ֆրանսերէն լեզուով մի լրագիր հրատարակել, որի ընթերցողները և բաժանորդները իր փոքրահասակ քոյրերը և եղբայրներն էին: Օպտիմիստները այդ դէպքը անկասկած ապագայ պուբլիցիստի տաղանդի նշան կարող են համարել... Վերադառնալով ընտանիքով Թիֆլիս, նա միայն 12 տարեկան հասակում սկսեց հայերէն սովորել: Դրանից առաջ նա մի բառ անգամ չը գիտէր հայերէն: Նրա հայերէնի առաջին վարժապետն էր Գրիգոր քահ. Տէր-Բարսեղեանց, ապա Պետրոս Սիմէօնեան, յետոյ յայտնի գրաբարագէտ Առաքել վարժապետ Արարատեան:

Ընտանեկան լաւ կրթութիւն ստացած, Արծրունին մտաւ Թիֆլիսի կլասիկական գիմնազիան և դեռ գիմնազիական հասակում յայտնի էր ընկերների մէջ իր տաք բնաւորութեամբ և իբրև իր համոզմունքների համար յամառ կռւող:

Գիմնազիան նա աւարտեց 1863 թւին, այսինքն 18 տարեկան հասակում: Յաջորդ տարին այն է 1864 թւին Արծրունին մտաւ Մօսկվայի համալսարանի բնագիտական ֆակուլտետը և 1865-ին տեղափոխւեց Պետերբուրգի համալսարանի նոյն ֆակուլտետի երկրորդ կուրսը: 1865 թւի ապրիլ ամսին նա առաջին անգամ սկսեց գրել «Մեղու Հայաստանի» լրագրում: Նոյն տարվայ վերջը, թոքախտ ունենալով, բժիշկների խորհրդով թողեց հիւսիսը և գնաց հարաւային Ֆրանսիա, Նիցցա քաղաքը: Մի ձմեռ Նիցցայում անցկացնելուց յետոյ, հետևեալ տարին Արծրունին գնաց Շվէյցարիա, որտեղ ինչպէս ազատ ունկնդիր լսում էր նախ Ցիւրիխի, ապա Ժընէվի համալսարանի դասախօսութիւնները, գլխաւորապէս քաղաքական և քաղաքատնտեսական գիտութիւններով հետաքրքրւելով: Այդտեղից նա շարունակեց գրել «Մեղուին» և «Հայկական Աշխարհին»: 1867 թւին ուսանող մտաւ Հէյդլբերգի համալսարանի փիլիսոփայութեան ֆակուլտետը, իր համար մասնագիտութիւն ընտրելով քաղաքատնտեսութեան պատմութիւնը, ստատիստիկան, ֆինանսները և առհասարակ քաղաքատնտեսական գիտութիւնները: Այդտեղ նա գլխաւորապէս լսում էր Բաու, [illegible]իս, Բլունչլի և Տրէյչկէ պրօֆեսորներին, մի և նոյն ժամանակ գրւած լինելով և բնագիտական բաժնի մի քանի դասախօսութիւններին, լսում էր Հելմհօլցի «Բնական գիտութիւնների ընդհանուր հետևանքները» և Վունդի «Համեմատական անտրոպոլոգիան»: Հէյդլբերգում եղած ժամանակն էլ աշխատակցում էր «Հայկական Աշխարհին»:

Քաղաքատնտեսական և քաղաքական գիտութիւնների շրջանից հարցաքննութիւն տալով, Գրիգոր Արծրունին 1869 թւի վերջերին ստացաւ Հէյդլբերգի համալսարանի փիլիսոփայական ֆակուլտետի դոկտորի աստիճան:

այն ծանր կորստի առիթով, որ կրում է ազգը Արծրունու մահով։—Գարոնեան, Լիսինեան, Նաջարեան, Յարութիւնեան, Աւագեան։

Շուլավէրից. Ժողովրդական գործիչ Արծրունու մահուան յուզիչ հեռագիրը խորապէս ազդեց շուլավէրցիների վրա. հաւաքվելով միասին՝ տխրութեամբ համակված հոգևորականութիւնը, բոլոր ուսուցիչները, և ուսանողները ամբողջ հասարակութեան ներկայութեամբ կատարեց հոգեհանգիստ հանգուցեալի համար։—Շուլավէրի հասարակութիւն։

Գանձակից. Ցարգողների կողմից յայտնում ենք խորին ցաւակցութիւն այն անփոխարինելի և անդնահատելի կորստի առիթով, որ ներկայացնում է յանձին ճշմարտութեան անխոնջ զինուոր Արծրունու։—Եպիսկոպոսեան, Մէլիք-Բէգլարեան, Մէլիքեան, Նաբաթեան, Բաբաքեխեան, Լիսիկեան, Բէգթաշեան, Շէխեանց։

Բագուից. Խորին վշտով ողբում եմ անփոխարինելի Գրիգոր Արծրունու մահը. Թող յաւիտեան չը մեռնի «Մշակի», ճշմարտութեան, առաջադիմութեան և մարդասիրութեան ազնիւ զինուորի գործը։—Բ. Մէլիք-Գրիգորեան։

Ղուբայից. մեռաւ մեր գրական վաստակաւորը, հայ ժողովրդի իսկական մշակը և ճշմարիտ հրապարակախօսը։—Երալեան, Վարդանեան, Մուրադբէգեան, Սալամբէգեան։

Ախալքալաքից. Ախալքալաքի հայոց ընթերցարանը, որը երկար ժամանակ կրթել է իր անդամներին «Մշակի» միջոցով, անասելի վշտի մէջ է ժողովրդի կրթութեան փառաւոր պաշտպան Արծրունու մահվան պատճառով։—Նախագահ Ջալալ Տէր-Գրիգորեան։

Վերին-Ագուլիսից. Վերին Ագուլիսի ուսուցչական խումբը չանթահարված է այն զգալի և անփոխարինելի կորուստի լուրից, որ հայ ազգը կրեց յանձին իր մեծ և թանգագին Գրիգոր Արծրունու։—Աւագ ուսուցիչ Շահբազեան։

Արդուինից. Մեծապէս վշտացած իմացայ անմոռանալի Գրիգոր Արծրունու մահը։ Հանգիստ նշխարներիդ, մեծ հրապարակախօս։—Միրիմանեան։

Ախալքալաքից. Միանում ենք ընդհանուր վշտին։—Մառանկոզեան, Առվանեան, Վանցեանց։

Թէլաւից. Ողբում ենք մեծ կորուստը. անփոխարինելի գործիչ Արծրունու գաղափարները անմոռաց կը մնան մեր յիշողութեան մէջ։—Հայ երիտասարդութիւն։

Փօթիից. Խորապէս ցաւում ենք մեր թանգագին հրապարակախօսի մահուան պատճառով։ Հանգիստ ազնիւ և օգտակար գործիչի նշխարներին։—Տեղացի հայեր։

Թէլաւից. Ազնիւ, անշահասէր, անփոխարինելի, աշխատաւոր Գրիգոր Արծրունու մահվամբ շատ վշտացանք։ Մխիթարվում ենք նրանով, որ անկաշառ գաղափարները կը մնան անմահ իւրաքանչիւր մտածողի յիշողութեան մէջ.—Հայոց Բարեգործական ընկերութեան վարչութեան անդամներ. տէր-Աբէլ Սուքիասեանց, Բուդաղ Առուշանեանց։

Ղուբայից. Անգութ մահը տապալեց Գրիգոր Արծրունուն. հայոց ազգը զրկվում է հասարակական գաղափարների և զգացմունքների փայլուն և ազնիւ արտայայտողից։ Յայտնում ենք խորին ցաւակցութիւն Արծրունու ամուսնուն և ազգականներին։—Պետրոս Մելքումեան, Գէորգ Բուդաղեան, Մ. Ամիրջանեանց։

Ախալքալաքից. Ախալցխայի հայոց ծխական դպրոցները իրանց ուսուցչական, հոգաբարձականը և ուսանողական մարմիններով յայտնում են իրանց ամենախորին վիշտը երջանկայիշատակ Արծրունու մահուան առիթով։—Նախագահ հոգաբարձութեան՝ քահանայ Առվանեանց, աւագ-ուսուցիչ Փիլանեանց։

Իգդիր. Իգդիրմավա գիւղի հասարակութիւնը յայտնում է իր տխրութիւնը՝ ժողովրդի բարեկամի՝ Արծրունու մահվան առիթով։—Մատթէոս Յարութիւնեան։

Իգդիր. Կողբ գիւղի դպրոցի հոգաբարձութիւնը արտասուքով հեղեղում է՝ լուսաւորութեան քարոզողի՝ Արծրունու դագաղը։

Պետերբուրգից. Խորին ցաւով իմացանք մեր ամենիս կորուստը. հաւատում ենք, որ հանգուցեալի աշխատակիցները և հետևողները, միացնելով իրանց ոյժը, կը շարունակեն ազգի լուսաւորութեան ազնիւ գործը։ Գրիգոր Արծրունին վախճանվեց, նրա գաղափարները կենդանի են մշտապէս։—Իշխան Բեհբութեանց, ինժեներ Եսայեան։

Շուշի. Շուշու հայ քահանաները խորին զգացմունքով ողբում են այն մեծ կարապետի մահը, որ ուղղում էր մեզ դէպի մտաւոր լուսաւորութեան աշխարհը։—Քահանաներ Ագուլեաց և Մեղրեցւոց եկեղեցիների։

Պետերբուրգից. Ուշ իմանալով, շտապում եմ խնդրել խմբագրութեան յայտնել Գրիգոր Արծրունու ընտանիքին իմ անկեղծ և խորին վշտակցութիւնը նրա անժամանակ մահուան առիթով։—Վիկտոր Արազա։

Քիշնևից. Երկար և դառնապէս պիտի ողբանք ճշմարիտ հայ թերթի սանդծողի մահը, այն թերթի, որը կրթիչ և դաստիարակիչ է եղել մեր ազգի համար, այն թերթի՝ որն անյայտութեան դարաւոր խաւարից լոյս աշխարհ հանեց մեր բազմակողմանի ազգային կեանքը, մանաւանդ մեր գիւղական տարրը, որը քանից աւելի երկար տարիների ընթացքում միակ և աննման մշակը հանդիսացաւ ազգի մտաւոր անդաստանի։ Յայտնում եմ կարգադրիչ յանձնաժողովին և նրանց միջոցով բոլոր մեր ինտելլիգենցիային իմ և ինձ հետ միասին իմ թեմիս բոլոր ժողովրդի՝ աշխարհականների և եկեղեցականների հոգեկան վիշտը այդ անսպասելի և անդառնալի կորստի առիթով։ Հանգիստ անխոնջ և հազուագիւտ մշակին. Հարգիստ մեծ գործիչի ոսկորներին։ Նա դեռ ևս երկար կապրի մեր հոգիների և սրտերի մէջ և նրա աննման գործունէութիւնը դեռ ևս երկար ժամանակ օրինակ պիտի լինի մատաղ սերնդի համար, որին նա միշտ պաշտպան և քաջալեր է հանդիսացել դէպի օգտաւէտ գործունէութիւն։—Գրիգոր եպիսկոպոս Աղաւիրեան։

Թէլաւից. Հայոց Բարեգործական ընկերութեան Թէլաւի ճիւղը, յայտնելով խորին ցաւակցութիւն, խնդրում է կարդալ Արծրունու գերեզմանի վրա հետևեալը. հայոց ազգը ողբում է քեզ, որպէս մեծ հրապարակախօսի, անխոնջ վաստակաւորի, ճշմարիտ հայրենասէրի, երիտասարդութեան ուսուցչի, ճշմարտութեան իդէալի, անմահ բանասէրի, անկաշառ տաղանդի, ազգերի հաշտարարի։ Դու մեռար, բայց քո գաղափարներն անմահ են։ Հանգիստ նշխարներիդ, ազնիւ մարդ։—Նախագահ վարչութեան տէր-Աբէլ, անդամներ՝ Բաղդոյեանց, Տէր-Սարգսեանց։

Լոնդոնից. Խումբ մի երիտասարդներ խորապէս զգացված իրանց արտասուք ու յարգանքներ մատուցանէ անմահ Արծրունու դագաղին։

Վարշավայից. Վարշավայի հայ գաղթականութիւնը խորին վշտով ողբում է Արծրունու անփոխարինելի և ծանր կորուստը։ Պրոֆէսոր Թումաս։

Բագուից. Բագուի Մարդասիրական ընկերութեան խորհուրդը յայտնում է խորին ցաւակցութիւն մեր տաղանդաւոր հրապարակախօսի—Գրիգոր Արծրունու վաղահաս մահվան առիթով։ Ընկերութեան ներկայացուցիչ՝ Դօլուխանեան։

Ղզլարվադից. Մեր բոլորից յարգված Գրիգոր Արծրունու մահը խորին սուգի մէջ ընկղմեց մեզ. հայութեան այս կորուստը անփոխարինելի է. յաւիտենական յիշատակ արդարութեան դրօշակակրին։ «Մշակի» յարգողներ։

Քութայիսից. Քութայիսի վրայ ինտելիգէնտ հասարակութեան ներկայացուցիչները ներկայ լինելով Գրիգոր Արծրունու հոգեհանգստին հայոց եկեղեցում, յայտնում են ձեզ անկեղծ և խորին ցաւակցութիւն հայ ժողովրդի ամենալաւ զաւակներից մէկի վաղահաս մահվան պատճառով. համարելով հանգուցեալին գաղափարի և համամարդկային ճշմարտութեան անկեղծ և անկաշառ մարտընչող, մենք միացնում ենք մեր վիշտը հայ հասարակութեան ընդհանուր վշտին։ Քութայիսի քաղաքագլուխ Լօլուա, դօկտոր Դմիտրի Նազարօվ, դօկտոր Ջնէլաձէ, Դաւիդ Աբդուշէլշվիլի, կօնստանտին Բաքրաձէ, Ալէքսանդր Նանէյշվիլի, Սօլօմօն Միքէլաձէ, Եասօն Նաժարաձէ, կօնստանտին Մէսխի, Գրիգորի Աբաշիձէ, Վասիլի Աբաշիձէ, Նիկօլայ Գամրէկէլօվ, Վիսարիօն Լօսօբերիձէ, Սամսօն Կիպիանի, Պավէլ Ջխէիձէ, Վասիլյ Կիպիանի, Պավել Ջխէիձէ, Վասիլի Կիպիանի, Վասիլի Կօկօչէվ, Գէօրգի Ջղանօվիչ, Պեօտր Ցուլուկիձէ, Դաւիդ Կվիրիկէլօեա, Դաւիդ Խէլտուպօվ։

Բագուից. Այսօր կը կատարվի հայոց մամուլի մէջ անմոռանալի Գրիգոր Արծրունու թաղումը. ընդհանուր վշտին միացնում եմ և իմ հոգեկան միշտը որպէս հին կովկասցի և վաղուցվայ յարգող՝ հայ ազգի համար նրա անխոնջ և օգտակար գրականական գործունէութեան։ Բարոյական պարտք եմ համարում խնդրել ձեզ հաղորդել հանգուցեալի քրոջը՝ բարօնեսա Բրիւգէնին և վաղաժամ հանգուցեալ վաստակաւորի տաղանդը յարգող և թաղման ներկայ եղող հանդիսականներին իմ և ամբողջ քաղաքի հայ հասարակութեան անկեղծ և սրտագին ցաւակցութիւնը։ Քաղաքագլուխ Դէսպօտ Ջենօվիչ։

Քութայիսից. Խնդրում եմ ընդունել մեր ամենից և անձնապէս ինձնից, իբրև ընկերից, մեր հոգեկան վշտակցութիւնը ազգային կորստի համար, յանձին անխոնջ և ազնիւ գործչի, անմոռանալի Գրիգոր Արծրունու. ցանկանում ենք որ շուտով գտնվեն նրան հետևողներ և փոխարինողներ։ Նահանգային ազնուականութեան պարագլուխ իշխան Ծերեթելի։

Էջմիածնից։ Ճշմարտութեան և մարդասիրութեան անմոռանալի պաշտպան Գրիգոր Երեմէյիչի դէպի վերջին հանգստի տեղը տանող տխուր դիակառքի հետևողների կսկիծին աւելացնում եմ և ես իմ խորին կսկիծը։—Սինօդի պրօկուրօր Կանչելի։

ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

Հետևեալ քաղաքները և հաստատութիւնները ուղարկել են յատուկ պատգամաւորութիւններ Գրիգոր Արծրունու թաղման ժամանակ ներկայացուցիչ լինելու և դագաղի վրա պսակ դնելու։

1) Պ. Արսէն Կրասիլնիկեան—Բագուի հայոց Մարդասիրական ընկերութեան, Բագուի հայ հասարակութեան և նաւթարդիւնաբերողների կողմից. 2) պ. Աստուածատուր Կաճկաճեան—Բագուի հայ երիտասարդութեան և Կաղզվանի հայերի կողմից. 3) պ. Աւետիք Եղեկեան—Գէորգեան ճեմարանի ուսուցչական խմբի և սաների կողմից. 4) պ. Առաքել Սարուխանեան—Կովկասի Հայոց Բարեգործական ընկերութեան Բաթումի ճիւղի կողմից. 5) Տեառւչ Լեոն Սարգսեան, ուսուցիչներ Արշակ Բարխուդարեան, Գէորգ Ղարաջեան և Բագրատ Սերովբեան—Շուշու հոգևոր դպրանոցի կողմից. 6) պ. Առաքել Բաբախանեան—Շուշու երիտասարդութեան կողմից. 7) պ. Առաքել Ղուլեան, Ղարաքլիսայի հասարակութեան կողմից. 8) պ.պ.

Նոյն տարին Պարիզ գնալով, այնտեղի համալսարանումն էլ մի քանի ամիս լսեց քաղաքատնտեսական դասախօսութիւններ։ Պարիզից Արծրունին եկաւ Վիէննա, ուր մի ամբողջ ձմեռ անցկացրեց, մի կողմից Մխիթարեանների մօտ հայերէնից պարապելով, միւս կողմից հետևելով Վիէննայի համալսարանում Լօրենց, Շտէյն և Շէֆլէ պրօֆէսօրների քաղաքատնտեսական դասախօսութիւններին։

Այդ ժամանակ արդէն, ինչպէս երևում է, Գրիգոր Արծրունին բաւական որոշ կերպով էր կազմել իր ապագայ գործունէութեան ծրագիրը հայ ժողովրդի մէջ և այդ պատճառով առանձին եռանդով է սկսում սովորել հայոց լեզուն։ Այդ նպատակով նա Վիէննայից գնում է Վենետիկ, որտեղ վեց ամիս պարապում է հայերէնից Մխիթարեան վանքի միաբան (այժմ աբբահայր) հայր Իգնատիոս Կիւրեղեանի մօտ։ Վենետիկից վերադառնալով Հէյդլբերգ, կրկին մի վեցամսեակ համալսարանում լսում է քաղաքական և քաղաքատնտեսական դասախօսութիւնները։

—

1871 թւին Գրիգոր Արծրունին վերադարձաւ Թիֆլիս։

Թիֆլիսում Արծրունին մի առ ժամանակ, առանց վարձատրութեան, դասատուութիւն արաւ հայոց օրիորդական դպրոցներում և նոյն իսկ մի ժամանակ վարեց Գայիանեան և Մարիամեան դպրոցների տեսչի պաշտօնը։ Դրա հետ միասին նա շարունակում էր գրել «Մեղուի» մէջ «Նեօրէ» ստորագրութեամբ, «Հայկական աշխարհում» իր ստորագրութեամբ, Կ. Պոլսի «Մասիս» լրագրում, Պետերբուրգում Կորշի խմբագրութեամբ հրատարակվող «С.-Петербург. Вѣдомости» լրագրում թէ առանց ստորագրութեան և թէ «Է. Շատ-Իրաւացի» (Э. Шатъ-Иравацы) ստորագրութեամբ։

1872 թւին Արծրունին հիմնեց Թիֆլիսում «Մշակ» լրագիրը, որ սկզբում շաբաթաթերթ էր, 1876 թւից սկսեց շաբաթը երկու անգամ հրատարակվել, իսկ 1878 թւից դարձաւ ամենօրեայ, հրատարակվելով շաբաթը հինգ անգամ։

Խմբագրելով և հրատարակելով «Մշակը» Արծրունին մի և նոյն ժամանակ զանազան հարցերի մասին գրում էր ռուսաց «Биржевыя Вѣдомости», «Русскій Міръ», «Русскій Курьеръ» և Վիէննայի «Journal d'Orient» լրագիրներում, նոյնպէս և Թիֆլիսում հրատարակվող «Тифлисскій Вѣстникъ» լրագրում, որտեղ ի միջի այլոց զետեղել է մի շարք առաջնորդող յօդուածներ Թիւրքաց հայերի մասին։

1876 թւին Արծրունին առաջին անգամ կարդաց Թիֆլիսում հայերէն լեզուով մի դասախօսութիւն «Միօրական ժողովրդագրութեան» մասին, և ապա ուրիշ դասախօսութիւններ «Թիւրքաց հայերի տնտեսական դրութեան մասին։»

Հրատարակելով «Մշակը» նրա գոյութեան օրից սկսած, 1884 թւին նա ընդմիջեց «Մշակի» հրատարակութիւնը անձնական հանգամանքների պատճառով, այն է, երբ պարտքի պատճառով, նրա ձեռքից գնաց միլիօն արժեցող ահագին գալէրէան։ Ահա թէ ինչ գրեց Արծրունին այդ մասին, 1884 թւի «Մշակի № 65-ի վերջին համարում։

«Երբ ներկայ տագնապի ժամանակ այդ կայքերը պէտք է ծախվէին պարտքերի համար, Թիֆլիսի հասարակութեան կողմից խոստումներ եղան մի կողմից ակցիօներական ընկերութիւն կազմել այդ կայքերը գնելու համար, միւս կողմից գնել այդ կայքը Էջմիածնի համար, երրորդ կողմից քաղաքի համար և այլն։ Բայց ոչինչ չաջողվեց։ Կայքերը աճուրդի նշանակվեն ու բանկի վրա մնացին և այժմ ես զրկված եմ ամեն միջոցներից, նոյն իսկ այն պապական տունը այգիով, որտեղ ինքս ապրում էի, ձեռքիցս գնաց։

«Այժմ խառն դրութեան մէջ, երբ ինքս դեռ չը գիտեմ ինչ միջոցներով ինքս պէտք է ապրեմ, որտեղ կը լինի «Մշակի» խմբագրատունը, որտեղ կը լինի բնակարանս, ստիպված եմ առ ժամանակ, գոնէ երկու ամսով, դադարեցնել «Մշակի» հրատարակութիւնը։ Տասն և երեք տարվայ գրական գործունէութիւնից յետոյ հայոց հասարակութեան համար, այժմ կորցնելով իմ ամբողջ կարողութիւնս, այս րոպէիս ինքն իրան հարց է առաջարկվում թէ «Մշակի» գոյութեան և թէ իմ անձնական ապրուստի մասին։»

Նոյն 1884 թւականին Արծրունին իր քայքայված առողջութիւնը վերականգնելու համար, գնաց Շվէյցարիա, որտեղ մի տարի անցկացրեց։ Այդտեղից նա գրում էր Կ. Պոլսի «Արևելք» լրագրի մէջ։

Այդ ժամանակն էր, որ Գրիգոր Արծրունին հեռու Շվէյցարիայից ողբալով Ներսէս Վարժապետեանի մահը, առաջարկեց ընտրել Խրիմեանին իբրև, Ներսէսից յետոյ, ամենայարմարը հայոց կաթողիկոսական գահի համար...

1885 թւականի վերջերին Թիֆլիս դառնալով, յաջորդ 1886 թւից Արծրունին նորից սկսեց հրատարակել «Մշակը» շաբաթը 3 անգամ։

1889 թւին Արծրունին Թիֆլիսի հասարակութեան կողմից Պարիզ գնաց, ներկայ լինելու «Գրողների կօնգրեսին» և ամենքին յայտնի է թէ ինչ պատուաւոր կերպով նա ներկայացրեց հայ հասարակութիւնը Պարիզի կօնգրեսին։

1890 թւին, երբ լրացաւ Արծրունու գրական գործունէութեան 25-ամեակը, հայ հասարակութիւնը յայտնեց իր անկեղծ զգացմունքները և համակրութիւնը դէպի մեծ պուբլիցիստը այն փառաւոր յօբելեանով, որ տօնվեց մայիսի 6-ին, և որի նմանը Կովկասը դեռ չէր տեսել։

Տարաբաղդաբար այդ երջանիկ յօբելեանից մինչև չարաբաղդ մահը երկար տարիներ չանցան. այլ միայն երկու տարի։ Բայց որպիսի ծրագիրներ, ձգտումներ, իղձեր էին եռ գալիս նրա գլխի և կրծքի մէջ.—բոլորն էլ մնացին անկատար...

Երկու տարի առաջ ես առիթ ունեցայ գրելու Գրիգոր Արծրունու կենսագրութիւնը նրա յօբելեանի առիթով։ Այն ժամանակ գրիչը գրում էր հեշտութեամբ և մի առանձին ոգևորութեամբ։

Իսկ այժմ նոյն գրիչը՝ հրաժարվում է գրել։ Եւ իսկ որ, շատ դժուար է թանգագին բարեկամի և ուսուցչի մահացուցակը....

Եւ այն, ինչ որ գրեցինք, բնկապէս Գրիգոր Արծրունու կեանքը, գործունէութիւնը չէ, այլ մի քանի դէպքեր նրա կեանքից։

Նրա մանրամասն կենսագրութիւնը և նշանաւոր գործունէութիւնը գրելու համար հարկաւոր է աւելի հանգիստ հոգի, աւելի պաղ արիւն, աւելի խաղաղ տրամադրութիւն։

Իսկ այդ բոլորը այժմ պակասում է...։

Խ. Մալումեան

Ռուբէն Ջալալեան և Տրդատ Վարդանեան, Երևանի հայ հասարակութեան կողմից. 9) պ. Ռուբէն Շաքանեան, Բաթումի կաթօլիկ հայերի կողմից. 10) տիկին Թամարա Կաճկաճեան, Բագուի հայ տիկինների կողմից. 11) բժիշկ Թադէոս Զաքարեան, Բաթումի հայ հասարակութեան կողմից. 12) պ. Ստեփան Քոսեան, Բաթումի Ծովեանեան գործարանի հայ բանուորների կողմից. 13) պ. Բագրատ Շիւեանց, Բագուի հայ վաճառականութեան կողմից. 14) պ. Ա. Վաչեանց, Բագուի հայ ինժեներների և «Մասիս» նաւթահանքի ծառայողների կողմից. 15) տիկին Գ. Աթաբէկեան, Շուշու հայ կանանց կողմից 16) Գրիգոր քահանայ Բաբաքեխեան, Գանձակի հայ հոգևորականների կողմից. 17) պ. Թանդեան, Ռոստովի և Նոր-Նախիջևանի հայերի կողմից. 18) պ. Փ. Մարգանեան, Բագուի հայ հաշուապահների կողմից. 19) պ. Կոստանեան, Երևանի թեմի հայ դպրոցների կողմից. 20) Օր. Աննա Փուղինեան, Բագուի հայ ուսուցիչների կողմից. 21) Աբել Ապրեսեան, Բաթումի թատերասէրների կողմից. 22) Ս. Շխիեան, Գանձակի հայ երիտասարդութեան կողմից. 23) Յարութիւն Տէր-Մկրտչեան, Բագուի հայ առեւտրականների կողմից. 24) Արշակ Լալազարեան, Սև քաղաքի գործակատարների կողմից. 25) Յովհաննէս Ծատուրեան, Առաքել Ծատուրեանի կողմից. 26) պ. Կ. Կրասիլնիկեան, Բալախանի գործակատարներից կողմից. 27) պ. Խանդամիրեան, Բագուի եւրոպական հայ դերձակների կողմից. 28) պ. Ս. Մուպայաճեան, Կարսի հայ վաճառականութեան կողմից:

(Կը շարունակվի)

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մեր լրագրի անմոռանալի խմբագրի վաղահաս մահուան բօթը կայծակի արագութեամբ տարածվելուց յետոյ մեր քաղաքի ամեն դասակարգերի և շրջանների մէջ, մեր տեղական թէ հայ և թէ ռուս լրագիրներն ևս այդ անսպասելի և բօթաբեր լուրի ազդեցութեան տակ, իրանց լրագիրների համարներում համակրական յօդուածներ նուիրեցին մեր անփոխարինելի խմբագրի յիշատակին: Ահա թէ ինչ գրեց ռուս «Кавказъ» լրագիրը.

«Հայ հասարակութիւնը և հայ գրականութիւնը ծանր և դժուար վարձատրելի կորուստ ունեցան: Երէկ, դեկտեմբերի 19-ին, վախճանվեց ամենաժողովրդական հայ հրապարակախօս, «Մշակ» լրագրի խմբագիր Գրիգոր Երեմեան Արծրունին: Հետևեալ անգամին յետաձգելով հանգուցեալի կեանքի և գործունէութեան մասին տեղեկութիւնները, մենք պարտք ենք համարում մեր խորին ցաւակցութիւնը յայտնել հայ հասարակութեան կրած ցաւալի կորուստի համար Գ. Արծրունու վաղահաս մահուան պատճառով, Արծրունու, որը տպագրական խօսքի ամենաաչքի ընկնող և ամենահամակրելի գործիչներից մինն էր Կովկասում:»

«Тифл. Листокъ» լրագիրը.

«Երէկ, 19 դեկտեմբերի, 1 ժամ 45 րօպէին թօքերի բորբոքումից վախճանվեց Գրիգոր Երեմեան Արծրունին: Գերեզման իջաւ նա, ով քսան և հինգ տարի շարունակ արթնացնում էր միտքը, հրաւիրում էր իր եղբայրակիցներին դէպի լաւագոյն ձըգտումներ, ով դաստիարակեց մէկ ամբողջ սերունդ, որի անունը սովորականից դուրս յարգանքով արտասանվում էր հայ հասարակութեան բոլոր շերտերում:

Հայ հասարակութիւնը, քսան և հինգ տարուց աւելի ղեկավարված լինելով Գրիգոր Արծրունու շիտակ, անկեղծ և վերին աստիճանի մարդասէր համամարդկային գաղափարներով, կորցրեց երէկ իր ամենալաւ անդամին, ուսուցչին և հոգատար դաստիարակին, որը իր կարճատև, բայց բազմաշխատ կեանքը նուիրեց ազգի ծառայութեանը, որը իր ժողովրդի բարօրութեան համար իր անձն ամբողջապէս տուեց, որը սիրում էր հայերին և հոգս էր տանում նրանց մասին այնպէս, որպէս կարող է միայն սիրել և հոգս տանել չափազանց սիրող մայրը...

Երկու տարի է միայն անցել այն օրից, որ Ռուսաստանի հայերը, Թիւրքիայի հայերը, Եգիպտոսի, Հնդկաստանի և հեռաւոր Ամերիկայի հայերը տօնում էին Գրիգոր Արծրունու փառաւոր գրականական գործունէութեան քսան և հինգամեակը, իսկ այժմ նոյն հայերին վիճակվում է վերջին] հրաժեշտը տալ նոյն Գրիգոր Արծրունուն, վիճակվում է վերջին «մնաս բարեաւն» ասել այն մարդուն, որն այնպէս ջերմ սիրում էր և աւետարանի խօսքերով իր անձը դրեց իր հօտի վրա:

Սակայն միայն հայ ժողովուրդը չէ, որ ողբում է այդ անփոխարինելի կորուստը. ողբում է նրան և Կովկասի ամբողջ ինտելիգենտ հասարակութիւնը, և մանաւանդ ողբում է այդ կորուստը Թիֆլիսի և ամբողջ Անդրկովկասի լրագրական աշխատողների փոքրաթիւ ընտանիքը,...

Ներշնչված ամենալաւ գաղափարներով, ուսեալ և բարձր զարգացման տէր լինելով, Գրիգոր Արծրունին հեռու էր որ և է ազգային խտրութեան գաղափարից, հեռու էր կուսակցական լինելուց այդ բառի նեղ մտքով. Նրա գործերի, խօսքերի և յօդուածների մէջ և նրա ամբողջ կեանքի մէջ արտափայլում էր սիրոյ, եղբայրութեան և միութեան գաղափարը: Անկեղծ, ուղղամիտ, խորին կերպով համոզված թէ իր հայեացքները, իր գաղափարներն արդար են և համամարդկային, Գրիգոր Արծրունին անհամբերութեամբ սպասում էր նրանց իրագործվելուն, բայց ճակատագիրը այլ կերպ էր կարգադրել...

Գրիգոր Արծրունին մեռաւ, բայց չը մեռան նրա մտքերը, չը մեռան ժողովրդի այն հազարաւոր անհատները, որոնք կրթվել են «Մշակի» վրա...

Ռուսաց ինտելիգենտ հասարակութիւնը, ցանկանալով ծանօթանալ հայերի դրութեան հետ, նրանց բարքերի, կենսական և այլ պայմանների հետ, նրանց հայեացքների հետ, միշտ ճիշդ և հարուստ տեղեկութիւններ էր քաղում և կը քաղէ «Մշակից»... Գրիգոր Արծրունին միայն մէկ բան էր ցանկանում. նա ցանկանում էր, որ իր եղբայրակիցների մասին նոյնպէս դատեն, որպէս որ նրանք են իսկապէս... Ռուսներից իւրաքանչիւրը, ցանկանալով ծանօթանալ հայ ժողովրդի իսկական դրութեան հետ, դիմում էր և կը դիմէ այն յաւիտենական յիշատակարանին, որն իրանից յետոյ թողեց Գրիգոր Արծրունին «Մշակի» բազմաթիւ համարների ձևով, որին նա նուիրեց իր ամբողջ կեանքը, փառաւոր կրթութիւն առած մարդու իր ամբողջ ապագան, տուեց իր ամբողջ մեծ կարողութիւնը...

Մենք չենք գրում հանգուցեալ անմոռանալի գրողի բնաւորոշումը,—թարմ գերեզմանի առջև միտքը կանգ է առնում, ձեռքը դադարում է գրելուց,—մենք միայն ընդհանուր գծերով ցանկանում ենք հաղորդել այն զգացմունքները, որոնց այդպէս անսպասելի կերպով, այդպէս յանկարծակի առաջ է բերում Գրիգոր Արծրունու մահվան ցնցող փաստը... Նոր չէր արդեօք որ մենք տեսնում էինք հանգուցեալ գրողին մեր շարքերում, նոր չէր արդեօք որ մենք լսում էինք նրա կենդանի, նրա համոզված, նրա շիտակ և ջերմ խօսքը, և ահա այժմ կանգնած ենք նրա անշունչ նշխարքի առջև: Ճակատագրի օրէնքներն անողոք են... Մեզ մնում է ցանկանալ մի բան միայն. այն է, որ հանգուցեալ գրողի գաղափարներով դաստիարակված հայ հասարակութիւնը իր սրտի խորքերում ընդմիշտ պահպանէր իր ուսուցչի. իր դաստիարակի և հօր պատգամները»:

«Нов. Обозрѣніе» լրագիրը. «Հայ մամուլը մի ծանր կորուստ ունեցաւ: Երէկ, շաբաթ օր, դեկտեմբերի 19-ին վախճանվեց յայտնի հայ պուբլիցիստ Արծրունին, «Մշակ» լրագրի խմբագիր Գրիգոր Երեմեան Արծրունին: Մահը խլեց հայերից հասարակական ամենալաւ գործիչներից մէկին: Պատկառելի պուբլիցիստի կորուստն անկասկած արձագանք կը գտնի ամեն տեղ, ուր որ ապրում են հայերը, և մանաւանդ Կովկասում, որի ամենախուլ անկիւններում, մինչև անգամ ազգաբնակութեան ստորին խաւերի մէջ, Գրիգոր Արծրունին մեծ ժողովրդականութիւն ունէր որպէս տաղանդաւոր ժուռնալիստ և հասարակութեան ամենալաւ մասի թանգագին գաղափարների անխոնջ թարգման: Հանգուցեալի կեանքի և գործունէութեան մասին մանրամասն տեղեկութիւնները կը տանք այս օրերս: Առայժմ կասենք, որ անփոխարինելի պուբլիցիստի վախճանի տխուր լուրը հայ հասարակութեան և մանաւանդ երիտասարդութեան վրա, ամենածանր տպաւորութիւն ունեցաւ: Մեր երկրին լաւ յայտնի Գրիգոր Արծրունու գործունէութիւնը, որպէս ժուռնալիստի, այնքան կենդանի էր, որ դժուար է հաշտվել նրա կատարելապէս դադարման հետ: Հանգուցեալը, որպէս յայտնի է, հայկական մամուլի ամենագլխաւոր հիմնադիրներից մէկն էր Կովկասում: Մինչև նրա երևան գալը երբեք հայ մամուլը և հասարակութեան մէջ գոյութիւն չունէր այնպիսի սերտ կապ. մինչև նրա երևան գալը հրապարակագրողի ջերմ, համոզված խօսքը չէր հարթում ճանապարհը դէպի ընթերցող հասարակութեան մասսայի սիրտը: Հանգուցեալ Արծրունին, առօրեայ կենսական հոգսերի մէջ խորասուզված հայ հասարակութեան մէջ նմանում էր այն արթնացնող ժամացոյցին, որը չէ թոյլ տալիս քնել հասարակական ինքնաճանաչութեանը և անտես առնել հասարակական կեանքի խնդիրները: Բազմակողմանի ուսում առած, անկախ, ամբողջապէս նուիրված հասարակական գործին, ջերմ պաշտպան իր գաղափարների, Արծրունին շուտ չի գտնի իրան արժանաւոր յաջորդ հայ լրագրութեան աղքատ ոյժերի մէջ: Այնքան աւելի ևս զգալի է հայերի համար այդ ինքնուրոյն և աչքի ընկնող գործիչի կորուստը:

(Կը շարունակվի)

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 27 դեկտեմբերի

«Մշակի» № 143-ի մէջ տպած իմ խնդիրքին համաձայն, հանգուցեալ Գրիգոր Արծրունին առաջարկել էր ինձ օգնելու Միւնխէնի ուսանող՝ նկարիչ Յակոբեանին:

Յարգելով անմոռանալի Արծրունու առաջարկութիւնը, սրանով յայտնում եմ որ այն ութ հարիւր րուբլին այս յունվարից, երկու տարի շարունակ կը ստանայ Յակոբեան, համարվելով ստիպենդիատ յանուն Գրիգոր Արծրունու:

Խնդրում եմ «Մշակի» խմբագրութեան յայտնել պարոնի հասցէն փողն ուղարկելու համար:

Արսէն Կրասիլնիկեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Բազմաթիւ հեռագիրներ ստացանք արդէն, որոնցով մեզ հաղորդում են, որ կիրակի օր, դեկտեմբերի 27-ին գաւառական քաղաքներում հոգեհանգիստներ կատարվեցան Գրիգոր Արծրունու յիշատակին:

—

Մեզ հաղորդում են, որ Թիֆլիսի ռուսաց դրամատիկան խումբը, կիրակի օր, դեկտեմբերի 27-ին՝ Գրիգոր Արծրունու թաղման առիթով, յետաձգեց իր ներկայացումը:

—

Արիստակէս եպիսկոպոս Սեդրակեան մեր խմբագրութեան երկու անդամների՝ պ.պ. Տէր-Մարկոսեանի և Մալումեանի անունով ուղղել է հետևեալ տողերը. «Ձեմ կարող ձեզ՝ որպէս սգաւորների մխիթարել, քանի որ ես էլ սգում եմ մի անմոռանալի կորուստ, որ իբրև համազգային՝ ծանր լինելով ամեն մի անկեղծ և զգայուն հայի համար, կրկնապատիկ ծանր է հանգուցեալի թանգագին բարեկամութիւնը վայելողիս համար: Վաղուց արտասուք չը թափած աչքերս առանց արտասուքի չը կարացին որոշել ձեր հեռագրի բառերը:»

—

Կովկասեան հայոց Բարեգործական ընկերութեան խորհուրդը առաջարկելու է ընդհանուր ժողովին պահել Գրիգոր Արծրունու անունով՝ մի մշտական ստիպենդիատ որ և է համալսարանում:

—

Արիստակէս եպիսկոպոս Սեդրակեան իր կողմից՝ ներկայացուցիչ էր նշանակել Սարգիս քահանայ Բէգնազարեանին՝ Գրիգոր Արծրունու թաղման ներկայ լինելու համար:

—

Գրիգոր Արծրունու դագաղի վրա դրած պսակների, այլ և մակագրութիւնների և ներկայացուցիչների լիակատար ցուցակը կը տպագրենք յունվարի 1-ի համարում միանգամից, և այդ պատճառով անցեալ համարում տպած ցուցակի շարունակութիւնը այս անգամ ընդհատում ենք:

—

Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձութիւնը ուղարկել է Գրիգոր Արծրունու թաղման կարգադրիչ յանձնաժողովին հետևեալ պաշտօնական գրութիւնը. № 1105. «Հոգաբարձութիւնս՝ ըստ օրագրի խրոյ ի 23 դեկտեմբերի ամսոյս № 43, միաձայն եզրակացուցեալ է. 1) դնել պսակ ի վերայ դագաղի Արծրունւոյ մակագրութեամբ. «ի Ներսիսեան դպրոցէ Գրիգորի Արծրունւոյ, և զկատարումն այսօրիկ յանձն առնել պ. Ա. Մ.-Ազարեանց. 2) ներկայ լինել անդամոց հոգաբարձութեանս, ուսուցչաց, աշակերտաց և երգեցիկ խըմբի ի յուղարկաւորութեան հանգուցելոյն. 3) յատկացուցանել ի գումարաց դպրոցիս յանուն Արծրունւոյ զերկու հարիւր րուբլիս վասն օժանդակութեան չքաւոր երթեկ աշակերտաց դպրոցիս և բաշխել զայն նոցա, և 4) զայսմ կարգադրութիւն ծանուցանել կարգադրիչ յանձնաժողովոյ:—Հոգաբարձու Յակոբ Տէր-Յովհաննիսեան, գործավար Հ. Ջալալեան:

—

Բագուի «Каспій» լրագիրը հաղորդում է, որ երբ Բագւում հեռագիր ստացվեց Գրիգոր Արծրունու մահվան մասին, հասարակութեան ցանկութեամբ «Աւազակներ» պիէսայի ներկայացումը ընդհատվեց և յետաձգվեց:

—

Բագուաբնակ երեք անձինք, պ.պ. Սարգիս Աւագեան, Յակոբ Խօջամիրեան և Արշակ Եարամիշեան հեռագրով մեզ հաղորդում են, որ գրվում են «Մշակի» մշտական բաժանորդներ, այսօրվանից սկսած: Ամբողջ հեռագիրը կը տպագրվի Գրիգոր Արծրունու մահվան առիթով սկսած հեռագիրների շարքում:

—

Ուրախութեամբ մատնանիշ ենք անում մի պսակի վրա, որ դրված էր Գրիգոր Արծրունու դագաղի վրա, միւս հարիւրաւոր պսակների շարքում.—դա Երևանի մահմետականների կողմից դրկված պսակն է, յատուկ ներկայացուցչի ձեռքով: Մեր մահմետական եղբայրակիցների այդ ցոյցը և ոգևորիչ և թանգագին է:

—

«Տարազի» վերջին № 50-ը ամբողջապէս նուիրված է Գրիգոր Արծրունուն: Համարի մէջ տպագրված է Արծրունու երիտասարդական և արդէն հասակը առած ժամանակի պատկերը. նոյնպէս և այն պատկերը, որ ներկայացնում է անմոռանալի հանգուցեալին դագաղի մէջ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂՈՒԱԾՆԵՐ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՀԱՅ ԼՐԱԳԻՐՆԵՐԻՑ

Վանի առաջնորդական փոխանորդ եղած է Արճէշի վանահայր Սահակ վարդապետ Տ. Գրիգորեան, Վանի Ազգային գաւառական խառն ժողովի որոշմամբը:

—Հալէպէն կը գրեն թէ Թիւրք երևելիները շատ նախանձոտ աչքով կը նայէին Հալէպի հայերի երևելիներէն Մարգարեան Մարկոս էֆէնտիին վրա և կը ջանային մէջտեղէն վերցունել այդ անձ: Մի օր, երբ Մարգարեան Մարկոս էֆէնտին իր ընտանիքով մէկտեղ ամարանոցը կը գնուէր մի քանի Թիւրքերը գիշերանց յարձակելով տանը վրա հրացանի հարուածներ կը պարպեն սպաննելու համար Մարկոս էֆէնտին. բայց իրանց հարուածների զոհ կերթայ փոխանակ Մարգարեան էֆէնտուն իր կինը որ վեց ամսական ալ յղի է եղեր: Տեղական Թիւրք կառավարութիւնը խուզարկութիւններ կանէ գտնելու համար յանցաւորները...»:

—Կ. Պօլսէն և Թիւրքիայի ուրիշ քաղաքներէն եկած լուրերէն կը տեղեկանանք որ արդէն սկսեր է առատօրէն ձիւն տեղալ այդ տեղեր:

«Սիլիսթրէէն հաղորդում են որ տեղւոյն հայերը մի ընթերցարան հաստատած են, որի համար սկսեր են այլ և այլ գիրքեր և լրագիրներ բերել տալ: Անոնք որ այս բարենպատակ հաստատութեան կուզեն նուէրներ անել, կարող են իրանց նուէր ղրկել անոր հետևեալ հասցէովը՝ Cabinet de Lecture arménienne (Bulgarie) SILISTRIE:

«Էնկիւրի նորահաստատ երկաթուղու ընկերութեան՝ ապրանքներ փոխադրելու համար պահանջած գները շատ թանկ կը գտնեն տեղական վաճառականներն և երկրագործները, որոնք այդ իմաստով մի աղերսագիր դրկած են Բ. Դուռը: Էնկիւրիէն Նիկօմիդիա ապրանք փոխադրելու համար, օխային 13-էն 15 փարա կառնեն ջորեպաններն և ուղտապանները, մինչդեռ երկաթուղու ընկերութիւնը օխային 18—20 փարա կը պահանջէ»:

Ժամանակաւոր խմբագիր՝ Յ. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հրատարակիչ Մ. ՄԷԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 28 Декабря 1892 г. Типографія Канцел. Главнонач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская ул., д. каз.